

Torsdag med THORS

21/2 -80

I GREVENS TID är ett uttryck med en lång historia säger prof. Thors i dagens krönika.

NUMMER, Knappt är två andra ord som ofta används fel.

Språkspaltens adress är som vanligt Dagboken, Mannerheimvägen 18, Helsingfors 10.

En läsare har skickat mig ett citat från Holberg, i vilket den norskdanske historikern och författaren förklarar uttrycket **i grevens tid** men på ett förbluffande sätt: det syftar enligt Holberg på en upprörd och olycklig tid i Danmarks historia: den s.k. grevefejden på 1500-talet, då greve Kristoffer av Oldenburg och hans danska anhängare hade åstadkommit ett flerårigt inbördeskrig i Danmark. Den kända frasen **i grevens tid** hade därför i danskan på Holbergs tid (han dog 1754) och också senare innebörden "på en olycklig tidpunkt". I nutida danska har uttryckets svenska innebörd ("i sista stund") slagit igenom. Som bekant är det greve Per Brahes generalguvernörstid i Finland på 1600-talet som gett det svenska uttrycket **i grevens tid** dess ursprungliga innebörd "en lycklig tid". Ett svenskt 1700-talscitat visar detta: "hvaraf the för then lindriga Skatten ... kalla then tiden Grefvens tid".

En annan läsare undrar: "Är det bara ovårdat språkbruk att ordet **nummer** ofta böjes som **en nummer** (nummern, numror), trots att det otvivelaktigt är **ett nummer**?"

En **nummer, numror** är gammalt svenskt språkbruk, som i nutiden bara lever kvar i Finland och som inte ens hos oss gillas av alla: många säger som insändaren och jag: **ett nummer, flera nummer**. (I betydelsen "tidningsnummer" tror jag mig aldrig ha hört annat än **ett nummer**.)

Ordet **knappt** vid sifferuppgifter synes ofta användas felaktigt. Det sägs exempelvis att **knappt 14 proc.** av en kommuns pensionärer

och att ett bolags förlust 1976 var **knappt** 5 miljoner mk. Särskilt det senare uttrycket är mycket påfallande: **knappt** är synonymt med "icke ens", och det är troligen inte meningen att med beklagande notera att förlusten inte var större. Det som bör användas, är ordet **nära**: nära 5 miljoner mk, nära 14 proc. av pensionärerna. (**Nära** är ett "neutralt" ord.)

Uttrycket **köpa från en affär** används ofta felaktigt hos oss, väl på grund av finskt inflytande. Går man till en butik och inhandlar någonting, så köper man det **i affären** (eller: butiken). Om man däremot sänder in en order till ett ställe och skaffar sig en vara, kan **från** användas: köpa olja från Iran. Med **beställa** förhåller det sig på liknande sätt: man beslutar sig för att gå till ett båtvarv och beställer en motorbåt **hos en firma** eller **på varvet**, men man kan också gå till en firma här och **beställa en vara från U.S.A.**

En insändare tar upp ordet **åldringshem**, som i ett nummer av Hbl förts till "högreståndsfinlandismer". Det är otvivelaktigt en finlandism (i st. f. **ålderdomshem**). Emellertid kan det (speciellt med tanke på det allmänt svenska ordet **åldringsvård**) knappast kallas uppseendeväckande, ännu mindre språkvidrigt, och jag tycker att **åldringshem** kan användas i våra egna förhållanden, men i de fall, där man av någon orsak vänder sig till en eventuell rikssvensk läsare, är **ålderdomshem** att rekommendera.

Carl-Eric Thors

Torsdag med THORS

28/2 -80

Paraguayare och uruguayare bör vi säga, däremot colombian, ecuadorian, peruan, bolivian och venezuelan (möjligen venezolan). Vill ni veta mer om vår språkliga djungel kan ni skriva till prof. Thors. Brev märkta Torsdag med Thors kan adresseras till Hbl:s redaktion Mannerheimvägen 18, 00100 Helsingfors 10.

En frågeställare känner undran inför ordet **tå** eller **tåg**, som i våra dialekter används i betydelsen **byväg**. Den frågande finner det märkvärdigt att ordet **tåg** kan förekomma i ett sammanhang, som har med gammal bygdekultur att göra.

Tå, tåg "byväg" är ett helt annat ord än **tåg** i betydelsen "järnvägs-tåg". Den ursprungliga formen av dialektordet för "byväg" är nämligen **tå**, bestämd form **tåi, tåe**. Formen **tåg** är inte den ursprungliga. Att den g-lösa formen är äldre, ser vi bl.a. av att ordet i fornsvenskan lydde **ta**.

I detta "nordiska språkårs" tecken kan det tilläggas att det norska och danska ordet för "trottoar", norskans **fortau**, danskans **fortov**, är en sammansättning med **tå** "bygdeväg".

En annan frågeställare vill veta, hur ordet **esse** (vara i sitt esse) skall skrivas, med e eller ä.

Den vedertagna stavningen är med e: **esse**. Den stavningen anges av Akademiens ordlista, och det finns inget skäl att frångå den. — Ordet **esse** är egentligen latinskt. Det latinska verbet **esse** betyder "att vara", och **i sitt esse** har ursprungligen inneburit "att vara i sitt (rätta) tillstånd".

Samma frågeställare tar upp ordet **empati** och undrar, vad det egentligen betyder.

Empati, som onekligen är ett modeord just nu, betyder "inlevelse (i andras problem)", för att återge förklaringen i Akademiens ordlista. För mig synes en annan lämplig motsvarighet vara **medkänsla**. Ordet **inlevelse** har inte riktigt samma betydelsenysans som **empati**; **inlevelse** brukas ofta om konstnärers m.fl:s förmåga att leva sig in i det

som de skall gestalta. En skådespelare sägs sålunda spela en viss roll med inlevelse.

Som man lätt kan märka innehåller **empati** samma efterled som **antipati** och **sympati**, en efterled som kommer från grekiskans **patheia**, samhörigt med **pathos** "lidande". **Empati** är i sin helhet ett grekiskt ord, men har väl kommit till svenskan över engelskan eller franskan.

En tredje fråga från samma frågeställare gäller ett viktigt problem: beteckningar för inbyggare i (speciellt) utomeuropeiska länder. Hon ogillar termerna **uruguayaner** och **paraguayaner**; i stället använder hon **uruguayare** och **paraguayare**.

Folkslagsnamn behandlades i min spalt i Hbl i oktober 1976, dock inte de nyssnämnda. — De former vi bör använda är **paraguayare** och **uruguayare**. De rekommenderas av Svenska språknämnden i Stockholm i den lilla skriften "Statsnamn och nationalitetsord" (Stockholm 1979). — Suffixet **-are** används också i **argentinare, brasilianare och chilénare**. Suffixet **-an** används i **mexikan** (och i alla andra beteckningar för folk i centralamerikanska stater), vidare i termerna **colombian, ecuadorian, peruan, bolivian** och **venezuelan (venezolan)** samt dessutom i alternativformen **brasilian**. För sig står **chilen**, växelform till **chilenare**.

Carl-Eric Thors